

Tina Kogovšek, Valentina Hlebec,
Polona Dremelj, Anuška Ferligoj

UDK 316.472.47(497.4Ljubljana)

Omrežja socialne opore Ljubljančanov

POVZETEK: Tako teorija kot številne empirične raziskave kažejo, da je socialne opora večrazsežen pojem. Lahko ga razdelimo na štiri večje razsežnosti: materialna (instrumentalna), informacijska, in emocionalna opora ter opora v smislu neformalnega druženja. V članku analiziramo omrežja socialne opore prebivalcev Ljubljane, glavnega mesta Slovenije. Podatki so bili zbrani v letu 2000 s telefonskim anketiranjem na slučajnem vzorcu 1033 polnoletnih prebivalcev Ljubljane. Rezultati se ujemajo z rezultati nekaterih zgodnejših podobnih raziskav, pokazali pa so se tudi nekateri novi in zanimivi rezultati.

KLJUČNE BESEDE: socialna opora, egocentrična omrežja, velikost omrežja, sestava omrežja, moč vezi, značilnosti vezi

1. Uvod

Enega od najpomembnejših vidikov raziskovanja socialnih omrežij predstavlja povezava s širokim področjem socialne opore, tako na področju mentalnega kot fizičnega zdravja in socialno intervencijskih programov (od družine do širše skupnosti ter delovnega mesta in šole). Na tem področju je mogoče raziskovati strukturo in način funkcioniranja omrežij podpore ljudi – na koga se ljudje obračajo, kadar so v stiski (na primer v čustveno stresnih situacijah, kot je na primer smrt bližnjega družinskega člana, v primeru hujše bolezni ipd.), kakšne posledice imajo te interakcije za njihovo zdravje in splošno dobro počutje, kateri dejavniki na to vplivajo. Prav tako je mogoče raziskovati stopnjo zadovoljstva ljudi s socialno oporo in kateri dejavniki na to vplivajo. Na osnovi tovrstnih rezultatov je možno načrtovati različne konkretne programe socialne pomoči. Te raziskave zajemajo še posebej široko področje raziskovanja omrežij različnih specifičnih skupin prebivalstva (na primer ostareli, družine s predšolskimi otroki, invalidne osebe itd.).

Namen članka je preučiti omrežja socialne opore prebivalcev mesta Ljubljana v primerjavi z rezultati drugih podobnih raziskav v Sloveniji in drugih razvitih državah. V članku opisujemo omrežja socialne opore (njihovo velikost, sestavo itd.) tako na splošno kot po različnih segmentih prebivalstva (predvsem po spolu, starosti). Ker je Ljubljana, podobno kot druga večja mesta v razvitem svetu, starajoče se mesto in so starejši prebivalci z vidika neformalne socialne opore (tako v smislu količine kot kakovosti opore) v marsičem posebej ranljiva družbena skupina, je poseben poudarek dan na preučitvi omrežij socialne opore Ljubljančanov po starostnih skupinah.

2. Socialna opora

V literaturi (npr. Weiss 1974; Cobb 1976; Thoits 1982) obstaja več definicij socialne opore. Predvsem zgodnejše definicije so poudarjale predvsem emocionalno razsežnost socialne opore, torej socialne opore kot občutka pripadnosti ter sprejemanja in skrbi s strani pomembnih drugih. Novejše opredelitve (npr. Burleson, Albrecht in Sarason 1994) pa poudarjajo, da je socialna opora tudi interakcijski in komunikacijski proces med ljudmi. Smiselna je tudi opredelitev socialne opore kot kompleksnega koncepta višjega reda. Vaux (1988) tako socialno oporo deli na tri osnovne razsežnosti: vire socialne opore, oblike socialne opore ter posameznikovo subjektivno zaznavo oziroma oceno virov in oblik socialne opore. V tej klasifikaciji viri predstavljajo del socialnega omrežja, na katerega se pozameznik obrača po pomoč in podporo (ali ki to pomoč nudi sam od sebe), oblike socialne opore so specifična dejanja opore posamezniku, posameznikova subjektivna zaznava socialne opore pa je ocena zadostnosti in kvalitete te opore (zadovoljstva z oporo, občutka pripadnosti, občutka, da drugi skrbijo zanj ipd.).

V literaturi obstaja vrsta različnih konceptualizacij oblik socialne opore (pregledno v npr. Vaux 1988; Veiel in Baumann 1992). Lahko jih uvrstimo v štiri večje skupine:

- instrumentalna (tudi materialna) opora se nanaša na pomoč v materialnem smislu (posojanje denarja, orodja, pomoč pri hišnih opravilih in podobno);
- informacijska opora se nanaša na informacije, ki jih anketiranec potrebuje običajno ob kakšni večji življenjski spremembi (npr. ob selitvi, ko išče novo službo ipd.);
- emocionalna opora je pomoč v času večjih ali manjših življenjskih kriz (smrti bližnjega, ločitvi, problemih v družini ali na delovnem mestu ipd.) in
- druženje, ki predstavlja socialno oporo v smislu neformalnega občasnega druženja (izleti, obiskovanje, kino ipd.).

Vaux (1988: 28-29) definira omrežje socialne opore kot manjši segment celotnega socialnega omrežja, kamor se posameznik lahko obrne in obrača po pomoč. Omrežje socialne opore (oziroma viri socialne opore) naj bi imelo relativno stabilno velikost in sestavo, razen v obdobjih večjih življenjskih sprememb in prehodov (Wellman 1997). Različni avtorji definirajo vrsto indikatorjev značilnosti omrežja socialne opore, ki so povezani s količino in kakovostjo socialne opore, ki jo posameznik sprejema od svojega socialnega omrežja. Običajno govorimo o dveh ravneh analize, in sicer analiziramo: značilnosti vezi med posameznikom in člani opornega socialnega omrežja (stopnja intimne povezanosti, pogostost stikov, moč vezi, negativne vsebine, vzajemnost izmenjave in multipleksnost vlog ali vsebin) in značilnosti omrežja socialne opore v celoti (gostota, sestava, homogenost in razpršenost) (Jackson, Fischer in McCallister Jones 1977; Wellman 1981; Marsden 1987; Vaux 1988; Iglíč 1988a, b; Wellman and Wortley 1990; Goodenow, Reisine and Grady 1990; Argyle 1992; Wellman et al. 1996; Silverstein et al. 2002).

Velika omrežja naj bi imela vrsto prednosti v primerjavi z majhnimi omrežji. V velikih omrežjih je mogoče posameznega člana omrežja lažje prositi za posamezno vrsto pomoči (ker jih je več, se v povprečju zahteve bolj porazdelijo), več je članov s specializiranimi znanji, dostop do informacij je enostavnejši in bolj raznovrsten. V

splošnem lahko večja omrežja z manj napora poskrbijo za več potreb in bolj raznovrstne potrebe posameznika z manj napora kot majhna omrežja (Vaux 1988: 50-60). Pokazalo se je tudi, da je raznovrstnost informacij večja v manj gostih omrežjih, da so gosta omrežja bolj stresna v obdobjih velikih življenjskih sprememb, da je velika omrežja je težje vzdrževati. Več pomoči lahko posameznik pričakuje od oseb, s katerimi ga vežejo bližnji in tesni ter kompleksni in vzajemni odnosi. Sestava omrežja (odstotek sorodnikov, prijateljev, sodelavcev) prav tako igra pomembno vlogo pri zadovoljevanju opornih potreb posameznika (Vaux 1988: 60-61).

Veliko raziskav (npr. Wellman in Wortley 1990) ugotavlja, da obstaja določena stopnja »specializacije« članov omrežja glede na razsežnost socialne opore. Razsežnost socialne opore je bolj kot od značilnosti samih članov omrežja, odvisna od značilnosti odnosa. Emocionalno oporo in druženje praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (partner, najbližji sorodniki in najtesnejši prijatelji). Po drugi strani pa ti najbližji člani nudijo različne vrste opore. Za razliko od tega najbližjega omrežja, velik del instrumentalne in informacijske opore nudijo bolj (emocionalno) oddaljene vezi (znanci, sodelavci, sosedje ipd.) (npr. Granovetter 1973). Najbolj pogosti partnerji za druženje so prijatelji. Velik del emocionalne opore nudijo ženske, tako ženskam kot moškim. Obratno pa se ženske praviloma ne obračajo po emocionalno oporo na moške (Wellman in Wortley 1990).

Socialno oporo je potrebno opazovati tudi z vidika sorodstvenih vezi. Velik delež odnosov znotraj posameznikovega osebnega omrežja predstavljajo odnosi znotraj družine. Po M. Ule in T. Renner (1993: 45) je družina osnovna institucija zasebnega življenja, kjer se oblikuje večina za ljudi pomembnih socialnih odnosov. Od drugih socialnih skupin se loči po tem, da nas stalno poziva k temu, da se odzivamo nanjo in na potrebe njenih članov. Je socialna skupina, ki sloni na prostorski ali časovni povezanosti in pripadnosti članov.

Družinski odnosi so za starejše osebe izredno pomembni. Ponujajo priložnosti za medsebojno emocionalno in praktično pomoč med generacijami ter za izmenjavo znanja, izkušenj ter skrbi za druge. Raziskave kažejo, da prisotnost ali odsotnost družinske opore vpliva na zmožnost starejših ljudi, da bi živeli neodvisno (Dwyer et al. 2000:18).

Nekatere raziskave kažejo (npr. Fischer 1982; Wellman in Wortley 1990), da so posebej nekatere najbližje sorodstvene povezave (starši-otroci, bratje in sestre) močan in večrazsežen vir opore. Posebej relacija starši otroci je v tem smislu zelo močna in zajema vse razsežnosti opore razen druženja.¹ Če se osredotočimo na kasnejše življenjsko obdobje staršev in sicer na obdobje starega starševstva, na podlagi različnih raziskav ugotovimo, da družine nudijo zdravim, mlajšim in dobro preskrbljenim starim staršem malo pomoči. Ti ponavadi s strani družine pričakujejo predvsem naklonjenost in pozornost (Norris in Tindale 1994: 71).

Poleg odnosov med starši in njihovimi potomci, so pomembni tudi odnosi med brati in sestrami. Parsons (v Campbell et al. 1943) predpostavlja, da se v družini orientacije bratje in sestre v zgodnjem otroštvu in v mladoletnem obdobju nahajajo v "notranjem krogu" socialne opore, v odraslem obdobju pa se pomaknejo v "zunanji krog" socialne opore. To idejo podpirajo raziskave v zadnjem času, ki kažejo, da so starši, partnerji in otroci v "notranjem krogu" opore ponavadi v odraslem in v kasnejšem življenjskem

obdobju, medtem ko so bratje in/ali sestre v "drugem krogu" socialne opore (Campbell et al. 1999: 116).

Bratje in sestre naj bi bili potencialni vir opore v kasnejšem življenjskem obdobju, predvsem kot aktivni ponudniki emocionalne, manj pa instrumentalne opore. Čeprav raziskave niso odkrile dejanske opore, ki jo nudijo bratje in sestre, pa Campbell in sodelavci (1999: 116) menijo, da se s starostjo bližina, stiki in pomembnost vezi med brati in/ali sestrami povečujejo. Vezi med brati in/ali sestrami se razlikujejo glede pomembnosti, ki je povezana z določenim življenjskim obdobjem, in glede na spreminjajoče se potrebe in okoliščine ter tudi zaradi same strukture družine.

Campbell in sodelavci (1999: 143-146) so na podlagi raziskave, ki je vključevala intervjuje z nekaj več kot 600 anketiranci, starimi 55 let in več, poskušali ugotoviti vlogo bratov in sester v štirih omrežjih socialne opore (opora zaupanja, opora druženja, emocionalna opora in instrumentalna opora), pri tem pa so se še posebej osredotočili na vpliv, ki ga imata na sestavo posameznih omrežij spol in zakonski stan. Rezultati so pokazali, da bratje in/ali sestre večinoma nudijo emocionalno oporo, instrumentalno oporo in oporo zaupanja. Opora druženja je med brati in/ali sestrami majhna, saj to vlogo ponavadi zasedajo partner ali prijatelji. Vendar pa pri določenih skupinah posameznikov, še posebej pri samskih ženskah in ženskah brez otrok ter samskih moških in vdovah, bratje in/ali sestre zasedajo dominanten položaj pri nujenju vseh tipov socialne opore. Nasprotno se pri ločenih in neporočenih moških kaže relativna nepomembnost bratov in/ali sester kot članov omrežij socialne opore. Ugotovitve glede spola kažejo, da imajo ženske bližje in bolj intenzivne vezi z brati in/ali sestrami kot moški. Prav tako imajo močnejše vezi z brati in/ali sestrami osebe brez otrok. Razlika med poročenimi in samskimi osebami pa se kaže v tem, da samskim osebam (še posebej samskim ženskam) bratje in/ali sestre verjetneje kot poročenim nudijo instrumentalno oporo. To se kaže pri emocionalni in instrumentalni opori tudi ko so bratje in/ali sestre od osebe geografsko bolj oddaljeni. Pri poročenih ženskah, katerih bratje in/ali sestre živijo blizu, pa je vez z brati in/ali sestrami pri omrežju druženja tako pomembna kot vez s partnerjem. Podobno se kaže tudi pri samskih moških in pri ovdovalih osebah. To dokazuje, da je geografska bližina eden od dejavnikov, ki določa pomembnost vezi v opornem omrežju in vpliva na verjetnost, da bo brat in/ali sestra član posameznega opornega omrežja. Razširjeno sorodstvo je med najmanj verjetnimi viri katere koli oblike opore.

Pomembno vlogo v družbenem okolju posameznika imajo tudi prijatelji. Na primer Norris in Tindale (1994: 101-102) ugotavljata, da se posamezniki na pomoč prijateljev največkrat zanašajo pri vsakdanjih življenjskih skrbih in pri soočanju z večjimi življenjskimi krizami. Prijatelji se tako pri nujenju materialne kot nematerialne opore pogosteje obrnejo drug na drugega kot na člane svoje družine.

Nadalje srečamo raziskave o socialnih oporah (npr. Gottlieb 1983), ki kažejo, da si prijatelji nudijo medsebojno oporo skozi celotno življenjsko obdobje, kar nam potrjujejo tudi rezultati raziskav o socialnih oporah v primeru stresnih situacij. Zaradi podobnih življenjskih okoliščin in vrednot lahko prijatelji postanejo prav tako pomemben vir opore kot člani razširjene družine (Norris in Tindale 1994: 103). Raziskave socialnih opor v obdobju vdovstva nam nazorno ilustrirajo te procese. Zaradi razlik v doseženi življenjski

dobi med moškimi in ženskami, starejše poročene ženske verjetneje ovdovijo. Ob izgubi moža si najpogosteje poiščejo oporo pri drugih vdovah znotraj kroga prijateljev. Te prijateljice jim lahko nudijo pomoč pri žalovanju, praktične nasvete pri organizaciji pogreba in pri upravljanju s financami. Vachon in Stylianos (1988) ugotavljata, da je ta oblika pomoči s strani prijateljev dolgoročno bolj pomembna za vdovino prilagoditev, kot pa opora s strani njenih otrok (Norris in Tindale 1994: 103).

V primeru kritičnih situacij (npr. huda bolezen), ko postane količina potrebne pomoči velika, pa se starejši ljudje za pomoč najprej obrnejo na svoje potomce (Connidis 1989), saj imajo občutek, da je za tolikšno količino pomoči neprimerno prositi prijatelje. Nauravnotežene izmenjave z otroci povzročajo starejšim ljudem manj težav kot neuravnotežene izmenjave s prijatelji (Norris in Tindale 1994: 117-118).

Empirične študije kažejo tudi na spremembe v sestavi omrežja v različnih življenjskih obdobjih (Vaux, 1985 1988, Fischer 1982; Iglič 1998; Ishii-Kuntz and Seccombe 1989; van der Poel 1993; Wellman et al. 1997; Kogovšek 2001). Omrežje ljudi, na katere se oseba obrne v primeru različnih težav, odločitev, opravil ipd., se skozi njeno življenje lahko spreminja. Nekateri avtorji menijo, da so socialna omrežja starejših ljudi specifična. Krause (1999: 53) navaja vrsto raziskav, s katerimi so poskušali ugotoviti spremembe, ki se pojavijo v omrežjih socialne opore skozi neko časovno obdobje. Na primer, Cumming in Henry (1961) sta sklepala, da prevladujoče družbene norme vzpodbujajo stare ljudi, da se postopoma umaknejo od članov svojega socialnega omrežja in tako postajajo čedalje bolj izolirani. Ta pogled je doživel nenaklonjenost, saj so številne druge raziskave pokazale, da starejši ljudje niso nujno izolirani in da njihova socialna omrežja lahko ostajajo živahna tudi v poznejšem življenjskem obdobju (na primer, Cartensen 1992). Nekatero empirično raziskavo pa nasprotujejo tudi tem ugotovitvam, saj kažejo, da značilen odstotek starejših ljudi ne vzdržuje pomembnih družbenih vezi z drugimi (Krause 1999: 560).

Zgornji primeri jasno kažejo na neustreznost postopkov, ki spreminjanje omrežij obravnavajo zgolj na strukturnem nivoju in odpirajo prostor za raziskovanje, ki izhaja iz ideje, da med starejšimi ljudi obstajajo specifične individualne razlike v sestavi njihovih omrežij socialne opore. Na strukturo omrežij vplivajo poleg družbenih norm tudi sestava družbenega okolja, potomci, zgodovina izmenjav, itd. To je v skladu s pojmom starostne raznovrstnosti (Krause 1999), ki pravi, da razlike med starejšimi ljudmi na številnih življenjskih področjih s staranjem postajajo vse bolj izražene.

Da obstajajo individualne razlike v socialni opori starejših ljudi, meni tudi Antonucci (1985). Njegov pojem "banke opore" (*support bank*) se nanaša na spremembe, ki nastajajo v ravnotežju med tem, kar osebe prejemajo od drugih, in kaj drugim nudijo. Ta vidik najlažje opišemo z odnosom med starejšimi odraslimi osebami in njihovimi potomci. Antonucci meni, da v zgodnjem obdobju življenja starši otrokom več dajejo, kot pa od njih v zameno prejemajo. Ravnotežje se sčasoma spremeni in se v kasnejšem obdobju življenja ponavadi obrne. Številni raziskovalci ponujajo podatke, ki kažejo, da so odrasli potomci pomemben vir pomoči svojim ostarelim staršem (Silversten et al. 1996), vendar pa raziskave o denarnih transferih med generacijami kažejo, da vsaj nekateri starejši ljudje nudijo svojim otrokom več, kot od njih dobijo v zameno. Freedman in njegovi

sodelavci (1991) navajajo, da je število starejših odraslih oseb, ki dajejo denar svojim odraslim otrokom, skoraj dvakrat večje od števila starejših odraslih oseb, ki prejemajo finančno oporo od svojih otrok (Krause 1999: 561).²

Pri starejših osebah obstajajo precejšnje razlike v potrebah in zmožnostih za ohranitev socialnih omrežij tudi med spoloma. Nekatere raziskave kažejo, da si starejše ženske verjetneje poiščejo osebe, s katerimi zadovoljijo svojim socialnim in emocionalnim potrebam. Nedavna raziskava (Lewis 1997) je pokazala, da si invalidne starejše ženske oblikujejo nov krog prijateljev v starejšem življenjskem obdobju in razširijo omrežje prijateljev z vključitvijo več vrst prijateljev kot prej, med njimi tudi mlajših. Pri tem so manj kot v preteklosti zaskrbljene zaradi ravnotežja izmenjav, ki je značilno za prijateljske odnose (Dwyer, Gray in Renwick 2000: 20).

Upoštevač "zakonitosti" življenjskih ciklov, smo se v nasprotju s prevladujočo "mehanično" delitvijo anketirancev v npr. pet ali desetletne starostne kategorije (npr. 20-24 let, 25-29 let... ali 20-29 let, 30-39 let...) odločili, da anketirance razdelimo v starostne kategorije, ki ustrezajo življenjskim ciklom. Pri tem smo se oprli na delitev, ki jo je na osnovi analize socialnih omrežij dobil Burt (1991), pa tudi na opredelitev življenjskih vlog (Super 1989, v Sugarman 1986:5) (glej tabelo 1).

Tabela 1: Značilnosti omrežij po starostnih kategorijah

Starost	Starostni status	Značilnosti omrežij
do 19 let	otroci	v naši raziskavi združeni z naslednjo starostno kategorijo
19 do 24 let	visoko izobraževanje	velika omrežja; pogosti stiki s starši; starostna homofilija v odnosih s tesnimi prijatelji in znanci
25 do 30 let	mladi odrasli	manj dnevnih stikov; starostna homofilija v odnosih s tesnimi prijatelji; v omrežju se pojavijo zakonci in sodelavci
31 do 36 let	starejši mladi	upadanje staršev; do visoke starosti zadnje obdobje starostne homofilije v odnosih
37 do 46 let	srednja leta	količina dnevnih stikov močno upade; močan pomen otrok; otroci začnejo nadomeščati starše in brate/sestre;
sodelavci močno prisotni; minimalna starostna homofilija v odnosih s sorodniki, zakoncem in zunaj družine		
47 do 52 let	starejši odrasli	nadaljujejo se spremembe, ki so se začele v srednjih letih; prehod k manjši diferenciaciji med tesnimi in šibkimi vezmi
53 do 60 let	stari odrasli	starši izginjajo iz omrežij; upadanje sodelavcev
61 do 66 let	upokojevanje	sodelavci izginjajo; ponovno se pojavi starostna homofilija v odnosih s sorodniki in vezmi zunaj družine
nad 66 let	starostniki	majhna omrežja; upadanje prijateljev zunaj družinskega kroga; velik odstotek sorodnikov; enaka bližina do vseh vezi, s katerimi se pogovarjajo o pomembnih stvareh

Povzeto po Burt (1991: 19).

Nekatere analize omrežij socialne opore, ki so bile narejene v Sloveniji, kažejo da velikost omrežja v urbanih okoljih ni manjša kot velikost omrežja v ruralnih okoljih (Iglič 1988a, b). Še več, velikost izmerjenega omrežja socialne opore je l. 2000 še večja

(5,7 l. 2000 v primerjavi s 3,8 l. 1988). Odstotek sorodnikov v omrežju je nekoliko manjši (36 %) kot v podobnih študijah (Wellman 1979; Marsden 1987; van der Poel 1993) in odstotek prijateljev nekoliko večji (43 %). Velikost in sestava omrežij socialne opore v različnih življenjskih obdobjih in glede na socialnodemografske značilnosti anketirancev pa so pri Ljubljancev in Slovencih podobne kot pri drugih (Wellman 1979; Marsden 1987; Burt 1991; van der Poel 1993).

3. Opis podatkov in vzorca

V letu 2000 je bila v okviru Centra za metodologijo in informatiko Fakultete za družbene vede v Ljubljani v sodelovanju z družbo Cati izvedena raziskava o omrežjih socialne opore prebivalcev mesta Ljubljana. Podatki so bili zbrani med marcem in junijem 2000 z računalniško podprtim vprašalnikom po telefonu na reprezentativnem vzorcu 1033 polnoletnih prebivalcev mesta Ljubljana.

V vprašalniku o omrežjih socialne opore Ljubljancev je bilo za generiranje omrežja uporabljenih pet generatorjev imen, ki so merili omenjene štiri razsežnosti socialne opore:³

1. materialna opora (na splošno): *Včasih si ljudje od drugih ljudi sposodijo kakšno stvar, na primer kakšno orodje ali prosijo za pomoč pri manjših hišnih opravilih. Kdo so ljudje, ki jih običajno prosite za to vrsto pomoči?;*
2. informacijska opora: *Včasih ljudje prosijo druge ljudi za nasvet, kadar v njihovem življenju nastopi kakšna večja sprememba, na primer zamenjava službe. Kdo so ljudje, ki jih običajno prosite za nasvet, kadar pride do takšne spremembe v vašem življenju?;*
3. druženje: *Včasih se ljudje družijo z drugimi ljudmi, na primer se obiščejo, gredo skupaj na izlet ali na večerjo in podobno. Kdo so ljudje, s katerimi se običajno družite?;*
4. emocionalna opora: *Včasih se ljudje o pomembnih osebnih stvareh pogovorijo z drugimi ljudmi, na primer, kadar se sprejo s kom, ki jim je blizu, imajo težave na delovnem mestu in podobno. S kom se običajno pogovarjate o osebnih stvareh, ki so za vas pomembne?;*
5. finančna opora (ena od zelo specifičnih oblik materialne opore): *Recimo, da bi se znašli v situaciji, ko bi potrebovali večjo vsoto denarja, ki pa je sami trenutno ne bi imeli na razpolago, na primer pet povprečnih mesečnih plač (približno 500.000 tolarjev). Na koga bi se obrnili, da vam posodi denar (na osebo in ne na institucijo, npr. banko)?.*

Najprej si na kratko oglejmo demografsko strukturo vzorca. V vzorcu je bilo nekoliko več žensk (59 %) kot moških (41 %). V Ljubljani kot največjem urbanem centru Slovenije prevladujejo manjša gospodinjstva, zato je v vzorcu približno 16 % samskih gospodinjstev, gospodinjstev z dvema članoma pa 44 %. Gospodinjstev s tremi ali več člani je le približno tretjina. Več kot polovica (56 %) anketirancev nima otrok, 25 % jih ima enega in 17 % dva otroke. Tri otroke ali več ima le približno 3 % anketirancev. Če

pogledamo starost otrok, vidimo, da gre v večini za mlajše otroke. Na primer 51 % prvih otrok je mlajših od 13 let in 53 % drugih otrok je mlajših od 14 let.

Ljubljancani so v primerjavi s celotno slovensko populacijo močno nadpovprečno izobraženi (kar je glede na to, da gre za prebivalce glavnega mesta države razumljivo in pričakovano). Manj kot 10 % anketirancev ima osnovno šolo ali manj, 43 % ima narejeno 4-letno srednjo šolo, več kot tretjina pa višjo šolo ali več. Tako je tudi logično da je tudi socialni status teh anketirancev relativno visok. Več kot polovica anketirancev (53 %) ima povprečni mesečni prihodek večji od 100.000 tolarjev. Približno 6 % anketirancev jih nima nobenega prihodka, 12 % pa ima prihodek 200.000 tolarjev ali več.

Kar se tiče starostne strukture, lahko vidimo, da so anketiranci v povprečju starejši kot velja za slovensko populacijo. Nekaj več kot tretjina (36 %) jih je mlajših od 35 let, medtem ko jih je več kot četrtina (28 %) starejših od 55 let.

V vzorcu je tudi precej samskih anketirancev (30 %). Vdovcev je 8 %, ločenih 7 %, približno 55 % anketirancev pa je poročenih ali živijo v izvenzakonski zvezi.

4. Omrežja socialne opore Ljubljančanov

Med indikatorji kakovosti omrežja socialne opore smo izbrali naslednje:

- velikost omrežja smo merili kot število navedenih oseb pri vsakem generatorju imen posebej in pri vseh skupaj,
- sestavo omrežja socialne opore smo merili z odstotkom sorodnikov, sosedov in prijateljev,
- multipleksnost smo ocenjevali na dva načina (število različnih vrst povezav med posameznikom in člani omrežja, ter s številom različnih vsebin, ki jih član omrežja daje),
- moč vezi smo ocenjevali z indikatorjema bližine in pomembnosti,
- trajanje vezi smo ocenili s številom let poznanstva in geografsko razdaljo z oddaljenostjo,
- negativno vsebino vezi smo merili vprašanjem o tem, kako pogosto član omrežja anketiranca spravi v slabo voljo.

Ena od pogosto opazovanih značilnosti omrežij je velikost omrežja. Velikost osebnega (egocentričnega) omrežja socialne opore v večini raziskav (npr. Wellman 1979; Fischer 1982; van der Poel 1993) v zahodnem svetu variira okrog 10 do 20 članov.⁴ V raziskavi, ki je bila l. 1987 izvedena na reprezentativnem vzorcu Jugoslovanov (Iglič 1988a, 1988b), je povprečna velikost omrežja na celotnem vzorcu znašala 3,49 oseb, najvišja pa je bila v Sloveniji (3,83). Največja sta odstotka omrežij s tremi (22,4 %) ali petimi člani (25,6 %) poleg anketiranca. V raziskavi o omrežjih Ljubljančanov je bilo v povprečju imenovanih 5,66 članov omrežja (tabela 2). Razpon v velikosti omrežij je bil med 1 in 18. Največ je omrežij s štirimi, petimi in šestimi člani (18,6, 17,22 in 15,3 %).⁵

V tabeli 2 so prikazane tudi povprečne velikosti omrežij za posamezne razsežnosti socialne opore. V povprečju so največja omrežja alterjev, ki nudijo oporo v smislu neformalnega druženja (nekaj več kot tri alterje), njihov razpon v absolutnem smislu pa

sega od 0 do 14 alterjev. Sledijo omrežja emocionalne in informacijske opore (v povprečju blizu dva alterja). Najmanjša so omrežja tistih alterjev, od katerih si anketiranci lahko izposodijo večjo vsoto denarja (v povprečju 1,4 alterja), pa tudi njihov razpon je najmanjši od vseh razsežnosti socialne opore (sega od 0 do 7 alterjev).

Tabela 2: Osnovne statistike alterjev, ki nudijo posamezno vrsto opore

	N	Arit. sred.	Min	Max	Std. odklon
Material. opora	1033	1,80	0	9	1,33
Inform. opora	1033	1,93	0	9	1,35
Druženje	1033	3,39	0	14	2,10
Emoc. opora	1033	1,96	0	13	1,39
Izposoja denarja	1033	1,38	0	7	1,15
Celotno omrežje	1033	5,66	1	18	2,63

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

Raziskave so pokazale, da obstajajo razlike v velikosti omrežij glede na demografske značilnosti anketirancev. Velikost omrežja upada s starostjo anketirancev (Marsden 1987). Izobrazba anketiranca močno vpliva na velikost omrežja. Velikost omrežja narašča z izobrazbo (Fischer 1982; Campbell et al. 1986; Marsden 1987; van der Poel 1993). Starost oz. življenjski cikel nima posebnega vpliva na velikost omrežja, se pa kaže tendenca zmanjševanja velikosti omrežja s starostjo (npr. van der Poel 1993), ko začnejo ljudje »izgubljati« člane omrežja (upokojitev, smrt, fizične težave, ki omejujejo gibanja ipd.).

Nekatere ugotovitve so se potrdile tudi v tej raziskavi (tabela 3). Statistično značilne razlike v velikosti omrežja so se pokazale po starosti, spolu in prisotnosti otrok v gospodinjstvu. Starejši anketiranci imajo v povprečju manjša omrežja socialne opore kot mlajši anketiranci, čeprav trend upadanja velikosti omrežja s starostjo ni linearen. V povprečju imajo najmanjša omrežja anketiranci v starostni kategoriji 47 do 52 let. V starejših starostnih kategorijah so omrežja nekoliko večja, vendar manjša od omrežij mlajših starostnih kategorij. Mlajši anketiranci (do 30 let) imajo v povprečju največja omrežja, k čemur verjetno primore intenzivnejša vključenost v prijateljska omrežja (analize v nadaljevanju kažejo, da je delež prijateljskih vezi največji prav v mladosti in upada s starostjo). Po 30. letu starosti se velikost omrežja zmanjša. S starostjo začnejo ljudje izgubljati člane svojega omrežja (npr. upokojitev, smrt), novih vezi, ki bi jim lahko nudile socialno oporo, pa praviloma ne pridobivajo, vsaj ne v večji meri.

Zanimivo je, da imajo Ljubljancanke večja omrežja kot Ljubljancani (podobno so ugotovili tudi v nekaterih drugih raziskavah, npr. npr. Moore 1990; Pugliesi in Shook 1998), nekatere druge raziskave ugotavljajo obratno ali pa razlik v velikosti omrežij ni (npr. van der Poel 1993; Schweizer, Schnegg in Berzborn 1998). Anketiranci, ki imajo vsaj enega otroka, imajo v povprečju nekoliko večja omrežja kot anketiranci, ki otrok nimajo, kar nekateri razlagajo z večjo vmeščenostjo ljudi z otroki v bolj kompleksno in bogato mrežo družinskih odnosov (npr. Igljč 1988a, 1988b).

Tabela 3: Velikost omrežja po demografskih značilnostih anketirancev

	N	Arit. sredina	Std. odklon	F
		SPOL		
moški	424	5,47	2,78	
ženske	609	5,80	2,52	3,96*
		OTROCI		
nima	485	5,72	2,52	
ima	387	5,79	2,72	0,96
		STAROST		
18-24 let	179	6,25	2,71	
25-30 let	105	6,14	2,51	
31-36 let	127	5,67	2,05	
37-46 let	184	5,60	2,50	
47-52 let	116	4,87	2,35	
53-60 let	94	5,91	2,60	
61-66 let	67	5,34	3,09	
67 let in več	157	5,32	3,01	4,01**
		IZOBRAZBA		
osnovna šola	95	5,76	3,12	
poklicna šola	139	5,22	2,60	
4-letna srednja šola	441	5,64	2,51	
višja šola ali več	358	5,84	2,65	1,15
		ZAKONSKI STAN ¹		
samski	469	5,65	2,61	
poročeni	563	5,67	2,66	0,01
		DOHODEK		
0-100.000 SIT	347	5,68	2,66	
100.000-150.000 SIT	361	5,55	2,49	
nad 150.000 SIT	297	5,85	2,76	0,94

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

** statistično značilne razlike pri 1 % stopnji značilnosti

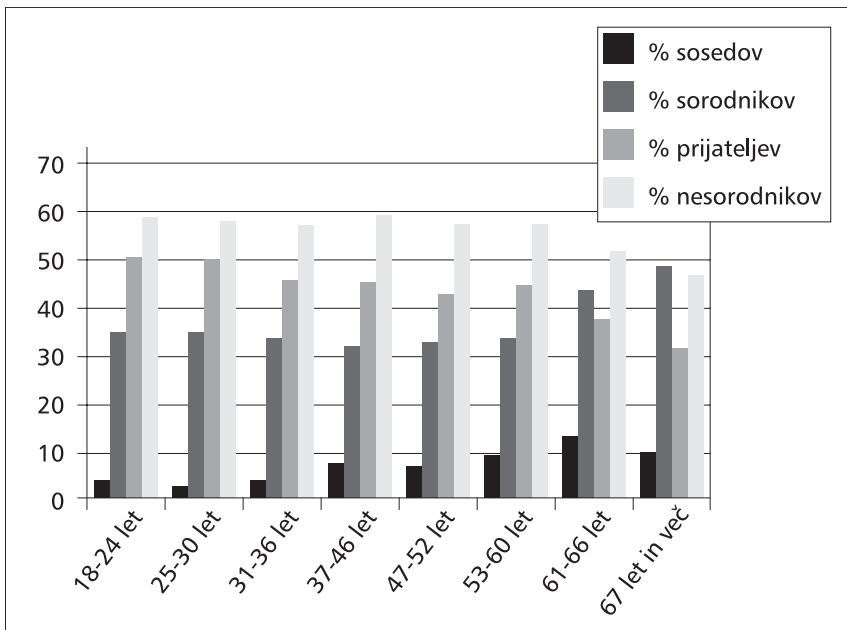
* statistično značilne razlike pri 5 % stopnji značilnosti

¹ V kategorijo samskih so združeni samski, ločeni in ovdoveli anketiranci, v kategorijo poročeni pa poročeni in živeči v izvenzakonski zvezi.

Velik odstotek relacij znotraj osebnega omrežja predstavljajo sorodniki (ta se običajno giblje okrog 50 %) (npr. Wellman 1979; Burt 1984; Marsden 1987; Iglič 1988a, 1988b; van der Poel 1993). V omrežjih Ljubljancev je odstotek sorodnikov v povprečju relativno majhen, nekaj več kot tretjina (36 %).

Navajanje sorodnikov upada s starostjo anketiranca. Ta odstotek je sicer najmanjši med anketiranci v zgodnjih tridesetih letih. Hkrati pa je odstotek sorodnikov v omrežju anketiranca relativno velik pri mlajših in starejših ter nizek pri anketirancih v srednjih letih (Marsden 1987; van der Poel 1993). V veliki meri je to povezano z življenjskim ciklom, v katerem se anketiranec nahaja. S tem pa so delno povezane tudi možnosti druženja in vzpostavljanja stikov z novimi ljudmi. Tako imajo po eni strani ljudje v

delovno aktivni dobi možnost vzpostavljanja stikov z ljudmi izven ožjega sorodniškega omrežja, zato se odstotek slednjega relativno zmanjša. Po drugi strani pa nasproti temu deluje tendenca po širjenju sorodstvenih relacij, ko si precejšen odstotek ljudi v določenem starostnem obdobju omisli lastno družino. Intenziteta povezanosti v sorodniško omrežje je najmočnejša v obdobju aktivnega starševstva in intenzivnega družinskega življenja - v starosti 25 do 44 let (Iglič 1988a, 1988b). Značilno je tudi, da v kasnejšem življenjskem obdobju (posebej v starosti 45 do 55 let) upade odstotek nesorodstvenih vezi s sodelavci, prijatelji ipd. V starostnem obdobju med 55 do 75 leti pa se poveča odstotek takih, ki v svoje omrežje v večji meri vključijo sosede (Iglič 1988a, 1988b; tudi van der Poel 1993).

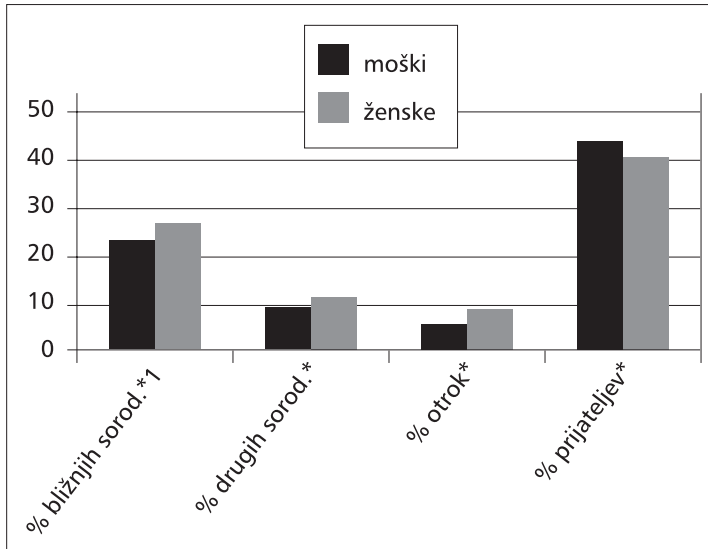

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

Slika 1: Povprečni odstotek sorodnikov, nesorodnikov, sosedov in prijateljev v omrežju po starosti anketirance

V raziskavi omrežjih Ljubljancev so se te ugotovitve potrdile (slika 1).⁶ Mlajši anketiranci (v starostnih kategorijah med 18 in 36 leti) imajo v svojih omrežjih približno tretjino sorodnikov, v starosti 37 do 46 let ta odstotek nekoliko upade in nato narašča s starostjo anketirance. Najstarejši anketiranci imajo v svojih omrežjih že skoraj polovico vezi, ki so sorodniške. Odstotek nesorodniških vezi s starostjo upada (vendar v starostni kategoriji 37 do 46 let nekoliko naraste). Odstotek sosedov v omrežju se po 53. letu starosti precej poveča. Geografska bližina je lahko eden izmed dejavnikov, ki določa prisotnost in pomembnost vezi v opornem omrežju. Poleg članov družine, so posamezniku geografsko blizu tudi sosedi. Raziskave kažejo, da sosede starejšim ljudem nudijo socialno oporo v primeru nujne pomoči. Raziskava o dejavnikih, ki vplivajo na

samostojno življenje starejših ljudi na Novi Zelandiji, je pokazala, da sosede največkrat nudijo pomoč pri jemanju zdravil, pri praktičnih opravilih, kot so: nakupovanje, prevoz, košnja trave, pomoč pri majhnih popravilih ipd. Socialna opora sosedov in prijateljev pripomore k varovanju starejših ljudi pred boleznimi, poveča njihovo zmožnost premagovanja stresa in izboljša izide bolezni (Dwyer, Gray in Renwick 2000: 20). Odstotek prijateljskih vezi v omrežju s starostjo upada. Med najmlajšimi anketiranci prijatelji predstavljajo polovico omrežja, medtem ko med najstarejšimi manj kot tretjino.

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

* Statistično značilne razlike pri 5 % stopnji značilnosti

¹ Starši, otroci, bratje in sestre skupaj.

Slika 2: Struktura tipov odnosov v omrežjih po spolu

Ženske v svoja omrežja v večji meri kot moški vključujejo sorodnike (posebej brate ali sestre in otroke) (Marsden 1987; van der Poel 1993). V raziskavi o socialnih omrežjih Jugoslovanov (Iglič 1988a, 1988b) so se pokazale podobne tendence. Večje število nesorodstvenih vezi so imeli moški ter višje izobraženi anketiranci. Več sorodstvenih vezi pa so imele ženske, anketiranci, stari 25 do 55 let (ciklus intenzivnega družinskega življenja, ki spodbuja stike med sorodniki) ter najbolj izobraženi anketiranci. Slovenci so imeli visoko število sorodstvenih vezi v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi regijami. Posebej je tudi izstopala številčnost sorodstvenih vezi v omrežjih Slovenk. Dodatno se je kot značilnost Slovenije v »jugoslovanski« raziskavi pokazalo, da je tu število sorodstvenih vezi precej variiralo po starostnih obdobjih anketirancev. Tudi med Ljubljancani se je izkazalo, da imajo ženske v svojih omrežjih socialne opore v povprečju večji odstotek (vseh) sorodnikov kot moški. Statistično značilne razlike so se pokazale v odstotku bližnjih sorodnikov (starši, bratje ali sestre ter otroci skupaj), odstotku otrok, odstotku prijateljev pa tudi odstotku bolj oddaljenih sorodnikov (slika 2). Ženske imajo v svojih omrežjih socialne opore večji odstotek bližnjih sorodnikov, otrok ter drugih,

bolj oddaljenih sorodnikov, kar potrjuje stereotip večje družinske orientiranosti žensk in se ujema tudi z rezultati drugih podobnih raziskav. Po drugi strani pa imajo ženske v svojih omrežjih nekoliko manjši odstotek prijateljev kot moški. Pri ostalih tipih odnosov (sodelavci, sočlani organizacij, sosedje itd.) med moškimi in ženskami ni razlik v odstotku, ki ga predstavljajo v celotnem omrežju.

Nekatere tuje raziskave kažejo (npr. Fischer 1982; Wellman in Wortley 1990), da so posebej nekatere najbližje sorodstvene povezave (starši-otroci, bratje in sestre) močan in večrazsežen vir opore. Posebej relacija starši otroci je v tem smislu zelo močna in zajema vse razsežnosti opore razen druženja. Med brati in sestrami gre predvsem za emocionalno in materialno oporo. Razširjeno sorodstvo je med najmanj verjetnimi viri katere koli oblike opore. Podobne ugotovitve veljajo tudi za Ljubljance. Iz tabele 4 je razvidno, da so tudi med Ljubljanci sorodniki močan vir vseh razsežnosti socialne opore, še posebej pa finančne (izposoja denarja). Pri slednji so še posebej pomembni starši ter bratje in sestre. V manjši meri so sorodniki partnerji pri neformalnem druženju. Prav tako so bolj oddaljeni sorodniki med manj pomembnimi ponudniki katere koli oblike socialne opore. Zelo pomemben vir socialne opore so tudi prijatelji, še posebej informacijske in emocionalne ter opore v smislu neformalnega druženja. Relativno pomemben vir materialne opore so tudi sosedje.

Tabela 4: Odstotek alterjev, ki nudijo posamezno razsežnost opore

	Mat. opora	Inf. opora	Druženje	Emoc. opora	Denar
partner	7,9	17,3	6,8	19,2	7,5
oče ali mati	14,3	16,5	2,3	9,4	28,6
brat ali sestra	8,4	9,2	6,5	7,8	11,4
otrok	8,2	8,4	5,5	8,3	8,3
drug sorodnik	12,0	6,6	9,1	5,3	13,7
sodelavec	2,4	2,9	3,3	4,1	2,5
sočlan	0,2	0,1	0,9	0,2	0,1
sosed	13,5	2,6	3,5	2,7	2,0
prijatelj	30,6	34,8	58,8	40,6	24,6
svetovalec	0,4	0,6	0,3	0,6	0,2
drugo	2,0	1,1	3,0	1,7	1,1

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

Raziskave (npr. Marsden 1987; van der Poel 1993) ugotavljajo, da v omrežjih anketirancev obstajajo razlike glede na različne demografske značilnosti anketirancev, kot so spol, starost, izobrazba, rasna/etnična pripadnost ipd. Posebej so značilne razlike po starosti in izobrazbi. Razlike med socialnimi omrežji moških in žensk pa se nanašajo predvsem na razmerje med sorodstvenim in nesorodstvenim delom omrežja (Marsden 1987). Raziskave kažejo (glej v Wellman in Wortley 1990), da ženske v večji meri kot moški priskrbijo emocionalno in družabno oporo in so »tradicionalno« v vlogi tistega, ki skrbi za medosebne odnose. Po drugi strani pa so razlike po spolu povezane tudi (vsaj) z zakonskim stanom in starostjo (življenjskim ciklom, v katerem se nahaja posameznik) ter prisotnostjo in številom otrok.

Razlagi, zakaj nastanejo razlike v socialnih omrežjih med moškimi in ženskami, sta vsaj dve (glej Dykstra 1990):

- strukturalna (razlike so rezultat različnih družbenih pozicij, ki jih moški in ženske zavzemajo v družbi);
- dispozicijska (razlike v razlike v interpersonalnih potrebah in veščinah, ki so posledica socializacijske prakse). S primerjavo povprečij (analiza variance in t-test) smo preverjali, ali v zadovoljstvu z oporo in odstotku alterjev, ki zagotavljajo različne oblike socialne opore, obstajajo razlike glede na različne demografske značilnosti anketirancev.

Značilne razlike po spolu so se pokazale v odstotkih alterjev, ki zagotavljajo informacijsko in emocionalno oporo (tabela 5). Ženske imajo v svojih omrežjih večji odstotek alterjev, na katere se lahko obrnejo, kadar so v stiski in/ali potrebujejo nasvet, torej kadar potrebujejo oporo v najbolj osebem ali celo intimnem smislu. Pri ženskah je odstotek alterjev v omrežju, ki zagotavljajo informacijsko oporo, v povprečju 37 %, medtem ko pri moških ta odstotek znaša 31 %. Podobno je pri odstotku alterjev, ki zagotavljajo emocionalno oporo (pri ženskah je takih alterjev v povprečju 37 %, pri moških 34 %).

Tabela 5: Povprečni odstotek alterjev, ki nudijo posamezno razsežnost opore, po spolu anketirancev

	Arit. sredina	Std. odklon	t
% alterjev – materialna opora			
moški	32,03	21,68	-1,01
ženske	33,43	22,39	
% alterjev – informacijska opora			
moški	31,37	22,80	-4,25**
ženske	37,37	22,00	
% alterjev – druženje			
moški	58,06	22,96	-1,24
ženske	59,88	23,44	
% alterjev – emocionalna opora			
moški	33,82	23,55	-2,44*
ženske	37,34	22,06	
% alterjev – finančna opora			
moški	24,70	20,19	-0,47
ženske	25,29	20,00	

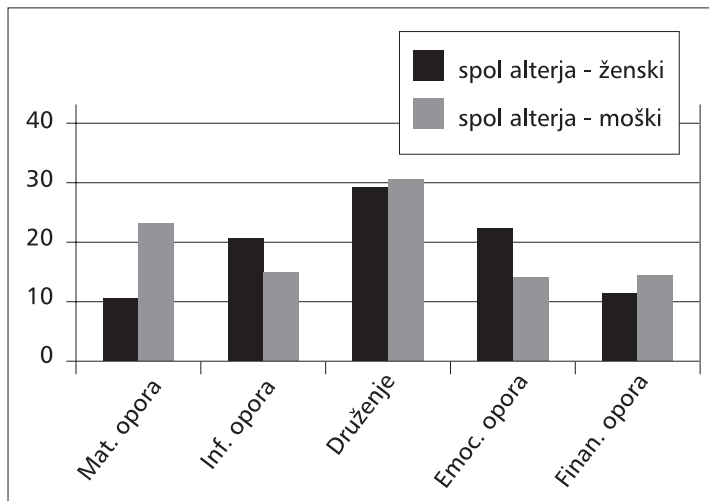
Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

** Statistično značilne razlike pri 1 % stopnji značilnosti.

* Statistično značilne razlike pri 5 % stopnji značilnosti.

Raziskave tudi ugotavljajo, da naj bi bile ženske tiste, ki so pristojne za odnose in tudi v večji meri nudijo različne oblike socialne opore (še posebej emocionalne) kot moški. Slednji naj bi bili pripravni bolj za praktične stvari in naj bi bili v večji meri

pristojni za materialno socialno oporo. To se je pokazalo tudi v raziskavi o socialnih omrežjih Ljubljancev. Kot je razvidno iz slike 3 ženske v večji meri kot moški nudijo informacijsko in emocionalno oporo. Povprečni odstotek alterjev-žensk, ki dajejo ti dve vrsti opore, se nahaja okrog 20 %, medtem ko je povprečni odstotek alterjev-moških okrog 15 %. Po drugi strani pa alterji-moški v večji meri nudijo materialno oporo. Odstotek alterjev-žensk v celotnem omrežju, ki nudijo materialno oporo na splošno je v povprečju 10 %, medtem ko je takih alterjev-moških 23 %. Alterji-moški tudi v nekoliko večji meri kot alterji-ženske nudijo finančno pomoč. Alterji obeh spolov pa v približno enaki meri nudijo oporo v smislu neformalnega druženja (v povprečju je ta odstotek pri obeh spolih približno 29 %).

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

Slika 3: Povprečni odstotek alterjev v omrežjih, ki nudijo posamezno razsežnost opore po spolu alterjev

Zanimivo je pogledati omrežja socialne opore Ljubljancev in Ljubljancek tudi z vidika »minimalne ponudbe« opore (tabela 6). Anketirance smo za vsako razsežnost socialne opore posebej razdelili v dve skupini: na tiste, ki nimajo nikogar, na katerega se lahko obrnejo za posamezno razsežnost opore, in na tiste, ki se lahko za posamezno razsežnost opore obrnejo na vsaj enega alterja. V tem kontekstu je zanimivo pogledati, v kolikšen odstotek omrežij (torej kolikšen odstotek Ljubljancev) nima nikogar, na katerega bi se lahko obrnili po posamezno obliko opore. Pri večini razsežnosti socialne opore, je ta odstotek omrežij relativno majhen in sega od 3 % pri opori kot druženju do 11 % pri materialni in informacijski opori. Relativno velik pa je odstotek anketirancev, ki nimajo nikogar, na katerega bi se lahko obrnili, če bi potrebovali večjo vsoto denarja. Takih je skoraj četrtina (22,6 %) anketirancev.

Tabela 6: Odstotek omrežij (anketirancev), ki nimajo na voljo nobenega alterja za posamezno razsežnost socialne opore

	N	% od vseh
Material. opora	110	10,6
Inform. opora	117	11,3
Druženje	31	3,0
Emoc. opora	86	8,3
Finančna opora	198	22,6

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

Oglejmo si podrobneje, ali obstajajo kakšne razlike po starosti in spolu anketirancev, ki nimajo nikogar, ki bi jim lahko pomagal z različnimi vrstami opore.

Tabela 7: Zadostnost ponudbe socialne opore po starosti in spolu anketirancev

		Mat. opora	Inf. opora	Druženje	Emoc. opora	Fin. opora
spol	χ^2	0,62	11,48**	0,07	11,33**	0,85
	Cramerjev V	0,03	0,11	0,01	0,11	0,03
starost	χ^2	42,80**	72,38**	24,56	58,06**	104,72**
	Cramerjev V	0,20	0,27	0,15	0,24	0,32

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

** statistično značilne razlike pri 1 % stopnji značilnosti

V tabeli 7 je razvidno, da se statistično značilne razlike v zadostnosti ponudbe socialne opore po spolu pojavijo pri informacijski in emocionalni opori. Medtem ko 8,5 % žensk nima nikogar, na kogar bi se lahko obrnile po informacijsko oporo, je takih moških 15,3 %. Podobno stanje kaže tudi zadostnost emocionalne opore: 5,9 % žensk nima nikogar v primeru čustvene stiske, medtem ko je takih moških 11,8 %.

Še večje razlike pa se pojavijo v zadostnosti različnih vrst opore po starostnih kategorijah. Na splošno se je pokazalo, da imajo starejši prebivalci Ljubljane slabšo ponudbo vseh vrst opore. Odstotek anketirancev, ki nimajo nikogar za posamezno vrsto opore, s starostjo narašča. To še posebej pride do izraza pri finančni opori. Tako na primer 3,4 % najmlajših anketirancev (18 do 24 let) nima nikogar za to vrsto opore, medtem ko je takih kar 40,8 % najstarejših anketirancev. Najslabšo ponudbo neformalne socialne opore ima torej prav ena najbolj občutljivih kategorij prebivalstva – starostniki.

5. Značilnosti vezi po spolu in starosti

Po starosti in spolu smo analizirali tudi značilnosti vezi v omrežjih:

- multipleksnost smo ocenjevali s številom različnih vrst socialne opore, ki jih posamezni član omrežja daje;
- moč vezi smo ocenjevali z indikatorjema bližine in pomembnosti posameznega člana omrežja;

- trajanje vezi smo ocenili s številom let poznanstva in geografsko razdaljo z oddaljenostjo;
- negativno vsebino vezi smo merili vprašanjem o tem, kako pogosto član omrežja anketiranca spravi v slabo voljo.

Oglejmo si najprej, kako je z multipleksnostjo vezi glede na število opor, ki jih posamezen alter daje po spolu anketiranca. Število opor, ki jih alter daje, lahko razumemo tudi kot indikator pomembnosti alterja. Raziskave so namreč pokazale (npr. Laireiter in Baumann 1992), da so alterji, ki dajejo več različnih vrst opore, za anketiranca pomembnejši in so močne vezi. Alterji, ki nudijo le eno vrsto opore, pa so pogosto šibke vezi in ponavadi nudijo specializirane oblike opore.

Tabela 8 kaže, da obstajajo statistično značilne razlike v povprečnem številu opor, ki jih nudijo alterji tako po spolu kot po starosti. Moški imajo v svojih omrežjih več alterjev, ki nudijo le posamezne, specializirane vrste opore, saj je povprečno število opor, ki jih nudijo njihovi alterji manjše, kot pri alterjih anketirank.

Tabela 8: Povprečno število opor, ki jih nudijo alterji, po spolu in starosti

Spol	N	Aritmetična sredina	testna statistika
moški	424	1,80	t=-3,38**
ženske	609	1,93	
Starost			
18-24 let	179	2,02	F=4,30**
25-30 let	105	1,94	
31-36 let	127	1,89	
37-46 let	184	1,87	
47-52 let	116	1,97	
53-60 let	94	1,78	
61-66 let	67	1,80	
67 let in več	157	1,70	

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

** statistično značilne razlike pri 1 % stopnji značilnosti

Prav tako pa se kažejo razlike po starosti. Pri mlajših anketirancih je povprečno število opor, ki jih nudijo alterji večje, kot pri starejših anketirancih, torej imajo v svojih omrežjih manj alterjev specializiranih le za posamezno vrsto opore. Videti pa je tudi, da povezanost ni linearna, saj v starejših starostnih kategorijah povprečno število opor nekoliko niha (se poviša v kategoriji 47 do 52 let in nato spet upade). Kljub temu pa se kaže trend upadanja števila povprečnega števila opor s starostjo.

V tabeli 9 je videti, da po spolu obstajajo statistično značilne razlike le v občutku bližine in pomembnosti alterjev. Ženskam so njihovi člani omrežja v povprečju bolj pomembni kot moškim, prav tako se jim čutijo bližje kot moški. Nakazuje se tudi tendenca (pri stopnji značilnosti 7 %), da se ženske v svojih odnosih z drugimi ljudmi v čustvenem pomenu čutijo nekoliko bolj obremenjene (negativne vsebine) kot moški. Razlike med moškimi in ženskami v številu let poznanstva in geografski oddaljenosti alterjev niso statistično značilne.

Tabela 9: Razlike v značilnostih omrežij po spolu

Značilnost vezi	Spol	N	Aritmetična sredina	t
bližina	moški	424	4,05	-4,81**
	ženski	609	4,22	
pomembnost	moški	424	3,93	-5,62**
	ženski	609	4,15	
negativna vsebina	moški	424	1,88	-1,77
	ženski	609	1,94	

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)
 ** statistično značilne razlike pri 1 % stopnji značilnosti

Po starosti (tabela 10) se statistično značilne razlike v značilnostih vezi kažejo le v občutku bližine in v percepciji negativnih vsebin v odnosih z drugimi ljudmi. Videti je, da se starejši čutijo bližje svojim članom omrežja kot mlajši. Razlog za to bi lahko bil v tem, da imajo mlajši ljudje večja omrežja kot starejši ljudje, v večjih omrežjih pa je ponavadi tudi večji delež bolj šibkih vezi, s katerimi si anketiranci niso nujno zelo blizu. Podobno percepcija pogostosti pojavljanja negativnih vsebin v odnosih s starostjo upada. Razlike po starosti v pomembnosti in geografski oddaljenosti alterjev niso statistično značilne.

Tabela 10: Razlike v značilnostih omrežij po starosti

Značilnost vezi	Starost	N	Aritmetična sredina	F
bližina	18-24 let	179	4,13	2,04*
	25-30 let	105	4,03	
	31-36 let	127	4,05	
	37-46 let	184	4,16	
	47-52 let	116	4,15	
	53-60 let	94	4,21	
	61-66 let	67	4,24	
	67 let in več	157	4,21	
negativna vsebina	18-24 let	179	2,15	15,51**
	25-30 let	105	2,03	
	31-36 let	127	2,07	
	37-46 let	184	1,90	
	47-52 let	116	1,91	
	53-60 let	94	1,83	
	61-66 let	67	1,69	
	67 let in več	157	1,62	

Vir: Raziskava "Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij", Ferligoj in drugi (2000)

** značilne razlike pri 1 % stopnji značilnosti

* značilne razlike pri 5 % stopnji značilnosti

6. Zaključek

V raziskavi o omrežjih Ljubljancanov so se pokazali podobni rezultati kot že pri nekaterih drugih podobnih raziskavah v tujini (npr. Fischer 1982; Marsden 1987; van der Poel 1993) in Sloveniji (npr. Iglič 1988a, 1988b). Velikost omrežja Ljubljancanov se posebej razlikuje po starosti in spolu anketiranca. Starejši anketiranci imajo v povprečju manjša omrežja kot mlajši. Moški imajo manjša omrežja kot ženske, kar pa je ravno obratno od rezultatov večine omenjenih raziskav.

Tudi Ljubljancani imajo v marsičem podobno strukturo omrežij kot drugi prebivalci razvitih dežel (npr. ZDA, Nizozemska). Mlajši in najstarejši Ljubljancani imajo v svojih omrežjih večji odstotek sorodnikov kot srednje starostne kategorije. Največji odstotek sorodnikov imajo v svojih omrežjih najstarejši (65 let in več). Odstotek nesorodniških in prijateljskih vezi s starostjo upada, narašča pa odstotek sosedskih. Kaže se tudi tendenca upadanja odstotka sorodnikov z naraščanjem izobrazbe anketirancev. Ženske imajo v svojih omrežjih večji odstotek sorodnikov kot moški in manjši odstotek prijateljev kot moški. Bližnji sorodniki predstavljajo pomemben vir vseh vrst socialne opore, še posebej pa finančne (pri slednji so še posebej pomembni starši). Pomemben vir opore so tudi prijatelji, posebej emocionalne in informacijske ter opore kot druženja. Po drugi strani pa se Ljubljancani v primerjavi s prebivalci urbanih področij v nekaterih drugih deželah pomembno razlikujejo v odstotku sorodnikov v omrežju. Omenjene tuje raziskave ta odstotek v povprečju ocenjujejo na približno polovico celotnega omrežja, medtem ko imajo Ljubljancani v svojih omrežjih le malo več kot tretjino sorodnikov.

Glede povprečnega odstotka alterjev, ki zagotavljajo posamezno vrsto socialne opore, se kažejo razlike po starosti anketirancev. Pri informacijski, emocionalni opori in možnosti izposoje denarja, odstotek alterjev, ki te vrste zagotavljajo, upada s starostjo. Ženske imajo v povprečju večji odstotek alterjev, na katere se lahko obrnejo po informacijsko in emocionalno oporo, kot moški. Alterji-ženske v večji meri kot alterji-moški nudijo informacijsko in emocionalno oporo, alterji-moški so bolj specializirani za materialno oporo. Oboji pa so v povprečju približno enako zaželeni kot družabni partnerji.

Kar se tiče »zadostnosti« ponudbe različnih oblik socialne opore, se je pokazalo, da je »kritična« predvsem opora v smislu možnosti konkretne finančne pomoči. Kar 23 % vseh anketirancev nima nikogar, na katerega bi se lahko obrnili, če bi potrebovali večjo vsoto denarja. Še posebej so pri tem »ogroženi« starejši prebivalci. Izkaže se, da odstotek anketirancev, ki nimajo nikogar, od kogar bi si lahko sposodili večjo vsoto denarja, narašča s starostjo. Med najstarejšimi Ljubljancani je takih kar 47 %. Starejši prebivalci Ljubljane pa imajo slabšo ponudbo tudi vseh drugih vrst opore

Opombe

1. Na primer Bowlby (v Norris in Tindale, 1994: 5-6) skuša s teorijo navezanosti razložiti močan odnos med starši in otroki. Navezanost med starši in otroki odraža odnos opore, naklonjenosti in nepristranskosti. Otroci čutijo emocionalno navezanost na starše, ki izvira iz prvotne fizične odvisnosti od njih. Skozi čas se otroška čustva navezanosti spremenijo v zaščitniška čustva, saj starši postanejo fizično odvisni od drugih.

2. Podobno kot Antonucci omenja pojem "banke opore", pa Norris in Tindale (1994: 2) navajata pojem vzajemnosti, ki ima svoje korenine v teoriji izmenjave. Ta se osredotoča na posamezne izmenjave, do katerih lahko pride znotraj neprestanih medosebnih odnosov. Ravnotežje med nizi posameznih izmenjav, ki so lahko v različnih situacijah neuravnotežene in nepravilne, imenujeta globalna vzajemnost, ki predpostavlja, da se ravnotežje med posameznimi nizi izmenjav najverjetneje vzpostavi skozi življenjski cikel.
3. Generator imen je vprašanje, ki služi za pridobivanje imen članov omrežja (imenovanih tudi alterji) anketiranca (ega).
4. Velikost izmerjenega omrežja je sicer odvisna tudi od več metodoloških dejavnikov, predvsem od izbranih generatorjev imen (njihove vsebine) in tega, ali je znotraj teh generatorjev postavljena omejitev števila imenovanih članov omrežja.
5. Pri tej primerjavi je potrebno opozoriti, da v teh dveh raziskavah ni bil uporabljen isti merski instrument, kar je tudi lahko razlog za različno izmerjeno velikost omrežja.
6. Vse razlike so statistično značilne pri 5 % značilnosti.

Literatura

- Argyle, M. (1991): A Critique of Cognitive Approach to Social Judgements and Social Behavior. V Forgas, J.P. (ur.): *Emotion and Social Judgement*: 161-180. Pergamon Press, Oxford.
- Burleson, B. R., T. R. Albrecht in I. G. Sarason (ur.). (1994): *Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community*. Thousand Oaks: Sage
- Burt, R. S. (1984): Network Items in the General Social Survey. *Social Networks*, **6**: 293-339.
- Burt, R. S. (1991): Measuring Age as a Structural Concept. *Social Networks*, **13**: 1-34.
- Campbell, K. E., P. V. Marsden in J. S. Hurlbert, (1986): Social Resources and Socioeconomic Status. *Social Networks*, **8**: 97-117.
- Campbell, L. D., I. A. Connidis, in L. Davies. (1999): Sibling Ties in Later Life: A Social Network Analysis. *Journal of Family Issues*, **20**: 114-148.
- Chen, X. in M. Silverstein. (2000): Intergenerational Social Support and the Psychological Well-Being of Older Parents in China. *Research on Aging*, **22**: 43-65.
- Cobb, S. (1976): Social Support as a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*, **38**: 300-314.
- Dykstra, P. A. (1990): Disentangling Direct and Indirect Gender Effects on the Supportive Network. V Knipscheer, C. P. M. in T. C. Antonucci (ur.). *Social Network Research: Substantive Issues and Methodological Questions*: 55-65. Amsterdam: Swets and Zeitlinger.
- Dwyer, M., A. Gray in M. Renwick. (2000): *Factors Affecting the Ability of Older People to Live Independently*. Ministry of Social Policy, New Zealand.
- Eisenstadt, S. N. in L. Roniger. (1984): *Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of trust in Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferligoj, A. in drugi (2000): *Kakovost merjenja egocentričnih socialnih omrežij (nosilki: A. Ferligoj in T. Kogovšek)*. Šdatoteka kodirne knjigeČ. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Center za metodologijo in informatiko. Izdelava, distribucija : Arhiv družboslovnih podatkov, maj 2002.
- Fischer, C. (1982): *To Dwell among Friends*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ginn, J. in S. Arber. (1996): Ageing and Cultural Stereotypes of Older Women. V Johnson, J. in R. Slater (ur.). *Ageing and Later Life*. Thousand Oaks: Sage.

- Goodenow, C., Reisine, S.T., and Grady, K.E., (1990): Quality of Social Support and Associated Social and Psychological Functioning in Women with Rheumatoid Arthritis. *Health Psychology*, **9**: 266-284.
- Granovetter, M. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, **78**: 1360-1380.
- Hirsch, B. J. (1980): Natural Support Systems and Coping with Major Life Changes. *American Journal of Community Psychology*, **8**: 159-172.
- Iglič, H. (1988a): Analiza socialnih mrež: prikaz osnovnih značilnosti socialnih mrež Jugoslovanov. Ljubljana: Inštitut za sociologijo pri Univerzi.
- Iglič, H. (1988b): Ego-centrične socialne mreže. *Družboslovne razprave*, **5**: 82-93.
- Iglič, H. (1989): Socialne mikrostrukture: sorodstvena in tradicionalna orientacija v iskanju socialne opore. Ljubljana: RSS.
- Ishii-Kuntz, M., in Seecombe, K. (1989): The Impact of Children upon Social Networks throughout the Life Course. *Journal of Marriage and the Family*, **53**: 777-790.
- Jackson, M. R., Fischer, C.S., and McCallister Jones, L. (1977): The Dimensions of Social Support. V Fischer, C.S. (ur.): *Networks and Places. Social Relations in the Urban Setting*: 39-58. New York: Free Press.
- Kogovšek, T. (2001): Ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja značilnosti egocentričnih socialnih omrežij. Ljubljana: FDV. Doktorska disertacija.
- Krause, N. (1999): Assessing Change in Social Support During Late Life. *Research on Aging*, **21**: 538-569.
- Laireiter, A. in U. Baumann. (1992): Network Structures and Support Functions – Theoretical and Empirical Analyses. V Veiel, H. O. F in U. Baumann (ur.). *The Meaning and Measurement of Social Support*: 33-55. New York: Hemisphere.
- Marsden, P. V. (1987): Core Discussion Networks of Americans. *American Sociological Review*, **52**: 122-131.
- Marsden, P. V. in K. E. Campbell. (1984): Measuring Tie Strength. *Social Forces*, **63**: 482-501.
- Moore, G. (1990): Structural Determinants of Men's and Women's Personal Networks. *American Sociological Review*, **55**: 726-735.
- Norris, J. E. in J. A. Tindale. (1994): *Among Generations: The Cycle of Adult Relationships*. New York: W.H. Freeman and Company.
- van der Poel, M. G. M. (1993): *Personal Networks*. Lisse: Swets and Zeitlinger.
- Pugliesi, K. in S. L. Shook. (1998): Gender, Ethnicity, and Network Characteristics: Variation in Social Support Resources. *Sex Roles*, **38**: 215-238.
- Schweizer, T., M. Schnegg in S. Berzborn. (1998): Personal Networks and Social Support in a Multiethnic Community of Southern California. *Social Networks*, **20**: 1-21.
- Sugarman, L. (1986): *Life-Span Development*. London: Methuen.
- Thoits, P. A. (1982): Conceptual, Methodological and Theoretical Problems in Studying Social Support as a Buffer Against Life Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, **23**: 145-159.
- Vaux, A. (1988): *Social Support: Theory, Research, and Intervention*. New York: Praeger.
- Veiel, H. O. F in U. Baumann (ur.). (1992): *The Meaning and Measurement of Social Support*. New York: Hemisphere.
- Verbrugge, L. M. (1977): The Structure of Adult Friendship Choices. *Social Forces*, **56**, 576-597.
- Walker, C. (1993): *Managing Poverty: The Limits of Social Assistance*. London: Routledge.

- Weiss, R. S. (1974): The Provisions of Social Relations. V Rubin, Z. (ur.). *Doing unto Others*: 17-26. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Wellman, B. (1979): The Community Question. *American Journal of Sociology*, **84**: 1201-1231.
- Wellman, B. (1981): Applying Network Analysis to the Study of Support. V Gottlieb, B. H. (ur.). *Social Networks and Social Support*: 171-200. Beverly Hills: Sage.
- Wellman, B. (1997): An Electronic Group is Virtually a Social Network. V Kiesler, S. (ur.): *Culture of the Internet*. Mahwah NJ: Laurence Erlbaum.
- Wellman, B. in S. Wortley. (1990): Different Strokes from Different Folks. *American Journal of Sociology*, **96**: 558-588.
- Wellman, B. et al. (1996): Computer Networks as Social Networks: Collaborative Work, Telework, and Virtual Community. *Annual Review of Sociology*, **22**: 231-38.
- Wellman, B. et al. (1997): A Decade of Network Change: Turnover, Persistence and Stability in Personal Communities. *Social Networks*, **19**, 27-50.
- Wills, T. A. (1985): Supportive Functions of Interpersonal Relationships. V Cohen, S. in S. L. Syme (ur.). *Social Support and Health*: 61-82. Orlando: Academic Press.

Naslovi avtoric:

dr. Tina Kogovšek, docentka, raziskovalka
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
tel.: (01) 5805-285
email: tina.kogovsek@guest.arnes.si

dr. Valentina Hlebec, docentka, raziskovalka
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
tel.: (01) 5805-284
email: valentina.hlebec@guest.arnes.si

Polona Dremelj
Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo
Rimska 8
1000 Ljubljana
email: polona.dremelj@guest.arnes.si

dr. Anuška Ferligoj, redna profesorica in raziskovalka
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
tel.: (01) 5805-281
email: anuska.ferligoj@uni-lj.si

*Rokopis prejet aprila 2003, dokončna verzija za objavo julij 2003.
Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo
izvirni znanstveni članek (s kvantitativno argumentacijo).*